

SOSYAL PROBLEMLER SOSYOLOJİSİ PERSPEKTİFİNDEN TÜRKİYE'DE BEYİN GÖÇÜ*

*Cansu TAŞCI***

Öz: Beyin göçü, son yıllarda tüm dünyanın en çok tartıştığı meselelerdendir. Yeni bir olgu olmamakla birlikte beyin göçünün dünya gündeminde yer alması, 1960'lı yıllar itibarıyla gerçekleşmiştir. Gelişmiş bir ülkeden başka bir gelişmiş ülkeye doğru gerçekleşebileceği gibi genellikle az gelişmiş/gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere gerçekleşen beyin göçünü ihraç eden ülkelere biri de Türkiye'dir. Beyin göçü olgusu son yıllarda hem medya organlarında hem de siyaset arenasında bir "problem" olarak sıkça tartışılmaktadır. Bu makalenin amacı, beyin göçü olgusunun Türkiye için bir sosyal problem olup olmadığı meselesini sosyal problemler perspektifinden incelemektir. Bu makalede Türkiye'de "beyin göçü" olgusunun tarihsel süreç içerisinde iddia sahipleri tarafından sosyal bir problem olarak inşa edildiği sürece odaklanılmaktadır. Bu bağlamda Spector ve Kitsuse'nin ortaya koymuş olduğu 4 ana aşama üzerinden Türkiye'de beyin göçü olgusunun sosyal bir problem olarak inşa süreci ele alınmıştır. Bu kapsamda doküman incelemesiyle ve içerik analizi tekniğiyle gazete haberlerinden elde edilen verilerden yararlanılmıştır. Analiz sonucunda tarihsel süreç içerisinde beyin göçünün problem olarak tanımlanmasında iddia sahibi olarak iki aktörün- bilim insanları ve siyasetçilerin- kritik rol oynadığı, konunun özellikle sosyal, ekonomik ve politik kriz dönemlerinde bir problem olarak gündeme geldiği görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Beyin göçü, sosyal problem, sosyal inşa, Türkiye, gelişmekte olan ülkeler.

Brain Drain in Turkey through the Prism of the Sociology of Social Problems

Abstract: In recent years, brain drain has been one of the most discussed issues worldwide, presented as a "problem" both in the media and in the political arena. The aim of this article is to examine whether the phenomenon of brain drain is a social problem for Turkey, using the sociological framework of social problems. This article focuses on the historical perspective of the construction by its proponents of brain drain as a social problem in Turkey. Basis of analysis of this

* Atıf Bilgisi / Citation: Taşcı, C. (2024). Sosyal Problemler Sosyolojisi Perspektifinden Türkiye'de Beyin Göçü. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (41), 187-213.

Geliş ve Kabul Tarihleri / Date of Arrival and Acceptance: 16.02.2024 - 03.06.2024

Bu makale Turnitin benzerlik programı ile kontrol edilmiştir. / The article was checked with Turnitin.

Yazarlar aşağıdaki bilgilendirmeleri yapmaktadırlar / The authors provide the following information

Araştırma ve Yayın Etiği / Research and Publication Ethics: Bu çalışmada Committee on Publication Ethics (COPE) kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur.

Yazarların Katkı Oranı / Authors' Contribution Rate: Bu makale tek yazarlıdır.

** Arş.Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Trabzon, Türkiye. E-Posta: cansuutsc@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2234-968X.

construct are the four main stages proposed by Spector and Kitsuse. Using the content analysis method we discussed data obtained through document analysis and newspaper op-eds. The results of the analysis showed that two actors, scientists and politicians, played a crucial role in defining brain drain as a problem throughout the historical process and that the issue came to the fore as a problem especially during periods of social, economic and political crisis.

Keywords: Brain drain, social problem, social construction, Turkey, developing countries.

Giriş

Beyin göçü, son yıllarda neredeyse tüm dünyanın en çok tartıştığı meselelerdendir. Beyin göçü yeni bir olgu olmamakla birlikte konunun dünya gündeminde yer alması, 1960'lı yıllar itibariyle gerçekleşmiştir. 1960'lardan bu yana konuya ilgi tüm dünyada artmış, konunun çeşitli yönleri ekonomistler, bilim insanları, araştırmacılar, politikacılar ve medya organları tarafından sıkça ele alınmıştır (Başaran, 1972, s. 134). Beyin göçüne yönelik ilginin 1960'lı yıllardan itibaren artması, İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte yüksek nitelikli işgücünün ve bilim insanlarının göç hareketlerindeki artan trendi ile yakından ilişkili olmuştur (Ceylan, 2021, s. 192). Son yıllarda ise küreselleşme sürecinin yoğunlaşması, teknolojik gelişme dürtüsü ve buna bağlı olarak uzmanlaşma talebinin de etkisiyle konu hem siyasi tartışma alanına hem de akademik dünyaya geri dönmüştür (Pellegrino, 2001, s. 111).

TDK (2021) tarafından beyin göçü “ileri düzeydeki meslek ve bilim insanları ile uzmanların bir başka gelişmiş ülkede yerleşip çalışmak amacı ile kendi ülkelerinden ayrılması” olarak tanımlanmaktadır. Bu kapsamda en genel manasıyla beyin göçü, yüksek düzeyde eğitime ve niteliğe sahip işgücünün daha iyi yaşam ve çalışma olanakları sunan ülkelere gitmesini ifade eder (Gökbayrak, 2008, s. 72). Beyin göçünün bir başka yaygın biçimi ise yurt dışına öğrenim görmeye gitmiş öğrencilerin ana yurtlarına dönmemeleridir (Tansel ve Güngör, 2006, s. 3). Eğitim amacıyla yurt dışına gitmek, çoğu nitelikli genç için kalıcı göçün ilk adımı ya da basamak taşı olarak görülür. Bu kapsamda yurt dışına eğitim görmek amacıyla giden gençlerin çoğu, eğitimleri sonrasında ülkelere geri dönmemekte ve gittikleri ülkelere kalıcı olarak yerleşmektedir.

Beyin göçü, gelişmiş bir ülkeden bir başka gelişmiş ülkeye gerçekleşebileceği gibi genellikle az gelişmiş ya da gelişmekte olan bir ülkeden gelişmiş ülkelere doğru gerçekleşmektedir. 1960'lı yılların başından 1972'ye kadar azgelişmiş/gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere 300 bin bilim insanı, mühendis, fizikçi ve doktorun göç ettiği bilinmektedir (Cervantes, 2004'ten akt. Babataş, 2007, s. 264). 1970-1980'lerde ise bu oranın yılda 100 bin civarında olduğu, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere yılda 100 bin nitelikli işgücünün göç ettiği tahmin edilmektedir (Rosousky, 1996'dan akt. Babataş, 2007, s. 264). Gelişmiş ülkelere yönelen göç hareketleri içerisinde beyin göçünün

oranındaki artış 1990-2000 yılları arasında da devam etmiş, OECD ülkelerine olan göçler içerisinde nitelikli işgücünün oranında artış gözlemlenmiştir (Gökbayrak, 2008, s. 71). OECD (2014) verilerine göre OECD ülkelerinde yüksek öğrenim görmüş göçmenlerin sayısı, 2000-2010 yılları arasında eşi görülmemiş bir artış göstererek (%70 artarak) toplamda yaklaşık 30 milyona ulaşmıştır. Bu göç hareketlerinin %17'si yani yaklaşık 5 milyonu son beş yılda gerçekleşmiştir (OECD, 2014). Hali hazırda yetişmiş, yüksek düzeyde eğitime ve niteliğe sahip olan bireylerin göç hareketlerinin yanı sıra yurt dışına öğrenim görmeye gitmiş öğrencilerin sayısı da geçmişten günümüze önemli oranda artmıştır. UNESCO 2015 verilerine göre yurtdışında okuyan öğrencilerin sayısı, son on beş yılda iki katından fazla artarak 2,1 milyondan 4,7 milyona ulaşmıştır. En çok öğrenci çeken ülkeler ise Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık, Avustralya, Rusya, Fransa, Kanada gibi gelişmiş ülkeler olmuştur (Montoya, 2018). Uluslararası öğrenciler, çalışma çağındaki genç ve nitelikli nüfusa ihtiyaç duyan gelişmiş ülkelerin mevcut ve gelecekteki işgücünün önemli bir havuzunu oluşturduğundan Avustralya, İspanya ve Kore gibi birçok ülke, en iyi ve parlak öğrencileri elde tutmaya ve mezuniyet sonrası istihdam piyasasına dahil etmeye yönelik politikalar geliştirmekte ve vatandaşlığa kabul ve çalışma izni konularında kolaylıklar sağlamaktadır (OECD, 2023).

Günümüze gelindiğinde ise OECD ülkelerine göçün son yıllarda eşi görülmemiş bir seviyeye ulaşarak 6 milyona ulaştığı bilinmektedir (OECD, 2023). 2023 yılında OECD tarafından yayımlanan “Uluslararası Göçün Görünümü” raporunda belirtildiği üzere OECD ülkelerine gerçekleşen bu rekor seviyedeki göç hareketinin başlıca nedeni, işgücü göçündeki artışlardır. OECD ülkelerine yönelik gerçekleşen göç hareketleri arasında ilk sırada aile göçü (%29) yer almaktayken ikinci sırada işgücü göçü (%21) ve serbest hareketlilik (%21) yer almaktadır. Bununla birlikte OECD ülkelerine yönelen uluslararası öğrenci hareketliliği de 2022 yılında OECD ülkelerinin yarısında 2021 yılına oranla %42'den fazla artarak şimdiye kadarki en yüksek seviye olan 2 milyona ulaşmıştır. En çok uluslararası öğrenci alan ülkeler arasında Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Avustralya ve Japonya yer almaktadır (OECD, 2023). Bu göç hareketinin aktörlerini büyük oranda Çin, Hindistan, Vietnam gibi Asya ülkelerinden gelen öğrenciler oluşturmakla birlikte uluslararası öğrencilerin menşe ülkelerine bakıldığında Nepal, Suriye, İran, Nijerya, Fas, Pakistan, Türkiye, Suudi Arabistan gibi az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin yoğunlukta olduğu söylenebilir. Bununla birlikte Almanya, Fransa, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada gibi gelişmiş ülkelere doğru uluslararası öğrenci hareketi gerçekleşebilmektedir (OECD, 2023).

Yukarıda sunulan veriler ışığında beyin göçünün geçmişten günümüze artarak devam ettiği ve günümüzde en yüksek seviyeye ulaştığı söylenebilir. Bununla

birlikte nitelikli insan gücünü göç etmeye “iten”, gelişmiş ülkelere ise “çeken” bir takım itici ve çekici faktörler söz konusudur. Ücret eşitsizliği, mesleki tatmin eksikliği, yaratıcılığa izin verilmemesi, araştırma ve geliştirme imkanlarının yetersiz olması, liyakata dayalı statü kazanımının olmaması, siyasi ve ekonomik istikrarsızlık ya da huzursuzluk gibi birçok etmen çok sayıda yüksek vasıflı bireyi gelişmiş ülkelere doğru iterken (Erkal, 2011, s. 78); gelişmiş ülkelerdeki daha yüksek ücret, uzmanlık alanında kolay iş bulma imkanı, yabancı dil öğrenme fırsatı, yüksek yaşam standartları, bilimsel araştırma imkanları gibi pek çok etmen ise nitelikli insan gücünü kendisine çekmektedir. Böylece gelişmekte olan ülkeler iyi eğitilmiş, yetişmiş, parlak zihinlerini kaybederken, gelişmiş ülkeler ise hiçbir maliyet üstlenmeksizin bu parlak zihinleri kazanabilmektedir (Riaño, 2012; Pellegrino, 2001). Özellikle son dönemlerde nitelikli göçmenlerin işe alınmasına yönelik Batılı ülkelerde yürürlüğe koyulan göç politikalarının nitelikli göçmenlerin Batıya yönelik hareketini önemli ölçüde arttırdığı bilinmektedir (Riaño, 2012). Böylece gelişmiş Batılı ülkeler, nitelikli işgücünü kendisine çekerken vasıflı profesyonellerini gelişmiş dünyaya kaptıran gelişmiş yoksul bölgeler, “sıfır toplamı oyunun” kaybedenleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Freitas, Levatino ve Pécoud, 2012, s. 2).

Gelişmiş ülkelere beyin gücü ihraç eden gelişmekte olan ülkelere birisi de Türkiye’dir. Beyin göçü olgusu son yıllarda hem medya organlarında hem de siyaset arenasında bir “problem” olarak sıkça tartışılmaktadır. Peki beyin göçü, Türkiye için gerçekten bir sosyal problem midir? Eğer sosyal problem ise bunun kanıtları nelerdir? Bu sosyal olguya “problem” mahiyeti kazandıran nitelikler nelerdir? Bu sorulara yanıt vermek için önce sosyal problemin ne olduğunun anlaşılması gerekir. Bu kapsamda bir sonraki bölümde önce sosyal problemler sosyolojisi perspektifinden sosyal problem tanımlamalarına yer verilecek ardından beyin göçü olgusunun Türkiye için bir sosyal problem olup olmadığı meselesi Kitsuse ve Spector (1973)’un ortaya koymuş olduğu 4 ana aşama üzerinden irdelenecektir.

1. Sosyal Bir Problem Olarak Beyin Göçü

İçinde yaşadığımız modern dünyada işsizlik, bağımlılık, engellilik, göç, şiddet, istismar, alkolizm gibi pek çok sosyal durum “problem” olarak görülmektedir. Belirli sosyal durumlara problem niteliği atfedilmesi, bu problemlerin ortadan kaldırılmasına veya en azından olumsuz etkilerinin azaltılmasına yönelik belirli bir çabayı da beraberinde getirmektedir. Peki bu olgular neden bir “problem” olarak nitelendirilir? Sosyal problem olarak tanımlanan şey nedir? Gündelik yaşantımızda sosyal problem olarak nitelendirdiğimiz her şey gerçekten de bir sosyal problem midir? Bu makalenin konusunu oluşturan “beyin göçü” olgusunu da sosyal problem olarak nitelendirebilir miyiz? Bu sorunun yanıtına ancak sosyal problemin “ne”liği üzerine yapılan tanımlamalardan hareketle varılabilir.

Hornell’a göre sosyal problem, çok sayıda insanı ortak bir şekilde fiilen veya potansiyel olarak etkileyen sorundur (Hornell, 1923, s. 349). Ona göre çok sayıda bireyi etkileme niteliğine sahip bu problem en iyi şekilde soruna bir bütün olarak uygulanan, uyumlu veya organize insan eylemi gerektiren bazı önlem veya tedbirlerle çözülebilir.

Kitsuse ve Spector (1973, s. 415)’a göre ise sosyal problemler, bazı varsayımsal koşullarla ilgili olarak şikayet ve iddialarda bulunan grupların faaliyetleri sonucu tanımlanır. Bu bakış açısından sosyal problem, toplumdaki grupların belirli bir sosyal durumun “problem olduğuna dair” iddialarına dayanmaktadır.

Kornblum vd. (2002, s. 5)’a göre bir sosyal durum, bir toplumdaki yeterli sayıda insanın onların yaşam kalitelerini ve değerlerini tehdit eden bir durumun olduğu konusunda fikir birliğine varması ve bu durumu düzeltmek için bir şeyler yapılması gerektiğine inanması sonucunda sosyal problem olarak tanımlanır. Yani bir sosyal durumun “problem” olarak nitelendirilebilmesi için durumun yalnızca bundan etkilenen üyeler tarafından değil, önemli sayıda insan tarafından problem olarak nitelendirilmesi ve yalnızca ondan etkilenenler için değil toplumun tümü için bir sorun olduğu hususunda bir konsensusa varılması gerekir.

Sembolik etkileşimci bir düşünür olan Blumer ise sosyal problemlerin kolektif bir tanımlama sürecinin ürünleri olduğu inancındadır (Blumer, 1971, ss. 298-306). Yani sosyal problemler, toplumun yapısına içkin nesnel bir koşul olmaktan öte bir toplumda “problem” olarak tanımlandığı ve kavrandığı ölçüde vardır. Benzer şekilde Horton ve Leslie (1970, s. 5’ten akt. Manis, 1974, s. 305) de sosyal bir koşulun bir başkası için ne kadar dramatik veya şok edici olursa olsun, önemli sayıda insanın değerleri onu bir sorun olarak tanımlamadıkça ve kabul etmedikçe sosyal problem olarak nitelendirilemeyeceğine vurgu yapar.

Fuller ve Myers (1941, s. 320) ise sosyal problemi önemli sayıda insan tarafından, değer verdikleri bazı sosyal normlardan sapma olarak tanımlar. Yani her bir sosyal problem aslında nesnel bir koşul ve öznel bir tanımlama sürecinin ürünleridir. Tarafsız ve eğitilmiş bir gözlemci tarafından varlığı ve büyüklüğü (oranları) açısından kontrol edilebilen doğrulanabilir bir durum “nesnel koşula” işaret ederken; öznel tanımlama ise bireylerin bir sosyal durumun belirli bir değere yönelik bir tehdit olduğunun farkında olmalarıdır (Fuller ve Myer, 1941, s. 320).

Manis’e göre sosyal problemler, bilimsel araştırmalarca toplumların refahına zararlı olarak tanımlanan sosyal koşullardır (1974, s. 314). Bu açıdan bir sosyal durum eğer toplumun refahı için tehdit oluşturuyorsa ve bu durum, bilimsel araştırmalarca kanıtlanmışsa “problem” olarak tanımlanabilir (1974, s. 314).

Özetle kökeni ve sonuçları itibarıyla toplumsal bir durum ya da koşul, ortak değerlere zarar verdiği ya da tehdit unsuru oluşturduğu gerekçesiyle çok sayıda

insanın hoşnutsuzluğuna neden oluyorsa ve çözülmesi gereken bir duruma işaret ediyorsa o sosyal durum ya da koşulun “sosyal problem” olarak nitelendirilebileceği söylenebilir. Bu tanımlamadan hareketle beyin göçü olgusunu da az gelişmiş/gelişmekte olan ülkeler açısından bir sosyal problem olarak nitelendirmemiz mümkündür. Çünkü yetişmiş ve iyi eğitilmiş parlak zihinlerin kaybı, gelişmekte olan ülkelerin gelişimlerini tehdit etmekte ve kalkınmalarına zarar vermektedir. Nitekim Pellegrino’nun da belirttiği gibi nitelikli insan kaynaklarının mevcudiyeti, “ulusların zenginliğinin” merkezinde yer almaktadır ve ülkelerin kalkınmasının temelini oluşturmaktadır. Bu anlamda gelişmiş ülkeler, yüksek nitelikli bireyleri ülkelere çekmek için yarışırken nitelikli bireylerin göçü, göç veren kaynak ülkeler -özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler- için önemli bir problem niteliği taşımaktadır. Keza az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler açısından nitelikli bireyler; bilim, teknoloji ve ekonomiyi güçlendirmenin ve çağdaş dünyaya yetişmenin bir yoludur (Pellegrino, 2001).

Beyin göçü olgusunun sosyal bir problem olarak nitelendirilmesinin bir diğer nedeni ise bu ülkelerin uzun yıllar boyunca eğitimine yatırım yaptığı nitelikli insan gücünü gelişmiş ülkelere kaptırması sonucu yaşadığı mali zarardır. Bir ülkede nitelikli işgücünün yetiştirilmesi hem belirli bir zaman hem de eğitim yatırımı gerektirmektedir (Erkal, 2011, s. 74). Ancak beyin göçü ile başka ülkelere giden kişiler için harcanan büyük paralar yani yatırım, boşa gitmektedir (Başaran, 1972, s. 134). Üstelik bir ülke ne kadar yoksul ise eğitime yatırım yapacağı ekonomik sermayeden o kadar yoksun demektir. Bu ise az gelişmiş ülkelerin kaybettiği nitelikli personelin yerine yenisini koyma konusunda da zorluk çekeceği anlamına gelir (Dumitru, 2012, s. 10). Öte yandan gelişmiş ülkeler ise hiçbir yatırım yapmadığı iyi eğitilmiş bireyleri kazanmaktadır. Böylece göç alan ülke, eğitim yatırımı açısından tasarruf etmekte ve bu tasarrufu araştırma geliştirme harcamalarına kaydırarak bu işten karlı çıkmaktadır (Erkal, 2011, s. 74). Bütün bu koşullar, “beyin göçü” olgusunun bir problem olarak tanımlanmasına ve bu problemin ortadan kaldırılması adına birtakım tedbirlerin geliştirilmesine neden olmuştur.

2. Türkiye’de Beyin Göçü

Ülkemizde beyin göçü, özellikle 1960’lı yıllarda başlamıştır. 1960’lı yıllarda Batı Avrupa ülkelerinin emek ihtiyacına cevaben gerçekleştirilen ikili işgücü anlaşmaları aracılığıyla binlerce kişi, Batı Avrupa’ya göç etmiştir. Nitelsiz emek göçmenlerinin yanı sıra nitelikli insan gücü de bu süreçte Batı Avrupa’ya göç hareketinin öznelere olmuştur. Öncelikle doktorlar, mühendislerle başlayan nitelikli bireylerin göçü bilim insanları ile devam etmiştir (Babataş, 2007, s. 263). Yüksek vasıflı işgücünün yanı sıra, orta vasıflı insan gücü de beyin göçünün konusu olmuştur. Orta vasıflı insan gücünün de beyin göçüne konu olması, insan

gücü kaynağının yurt içinde değerlendirilememesi bakımından olumsuz sonuçlar yaratmaktadır (Erkal, 2011, s. 78).

1960’lı yıllarda başlayan beyin göçü hareketleri günümüze değin artarak devam etmiştir. OECD (2023) verilerine göre Türkiye’den OECD ülkelerine gerçekleştirilen göç hareketleri 2021 yılında %34 artarak 71 bine ulaşmıştır. Göç edenlerin yaklaşık %41’i Almanya’ya, %10’u Hollanda’ya ve %7’si Fransa’ya olmak üzere Kanada, Amerika Birleşik Devletleri, İsviçre, Avustralya, Belçika, Birleşik Krallık ve İsveç en çok göç alan ülkelerdir (OECD, 2023). TÜİK verilerine göre ise 2022’de Türkiye’den göç edenlerin oranı %62,3 artarak 466 bin 914’e ulaşmıştır. En fazla göç eden yaş grubu ise %15,8 oranıyla 25-29 yaş grubu olmuştur. Bu yaş grubunu 30-34 (%13,4) ve ile 20-24 (%12,8) yaş grupları izlemiştir (TÜİK, 2023). Bu sonuçlar göstermektedir ki Türkiye’den göç eden bireylerin büyük çoğunluğunu çalışma çağındaki genç nüfus oluşturmaktadır. Genç nüfusun yurt dışına göçüne etki eden en önemli etmenin işsizlik olduğu söylenebilir. TÜİK 2023 yılı verilerine göre Türkiye’de %9,2 oranıyla toplam 3 milyon 223 bin işsiz bulunmaktadır. Bu oran, genç nüfusta ise %17,2’lere ulaşabilmektedir (TÜİK, 2023).

Uluslararası öğrencilerin başka bir ülkeye eğitim görmek amacıyla gerçekleştirdiği akademik hareketlilik, nitelikli göç çalışmalarında bilim ve teknolojinin dolaşımına temel olan ‘beyin göçü’ çerçevesinde değerlendirilmektedir (Ağca-Varoğlu, 2020, s. 27). Türkiye de uluslararası yükseköğretim dünyasına öğrenci gönderen önemli bir kaynak ülke konumundadır (Çetinkaya, 2014, s. 148). Kalkınma Bakanlığı tarafından 2015 yılında hazırlanan rapora göre Türkiye, 2012 yılında yurt dışına en çok öğrenci gönderen 11. ülkedir. 2012 yılında Türkiye, 50 binden fazla öğrenciyi yurt dışına göndermiştir. Bu bireylerin önemli bir çoğunluğu, eğitimlerinden sonra yurda geri dönmemektedir. Türkiye’den yurt dışına öğrenim amacıyla gidenlerin büyük çoğunluğunu, lisansüstü eğitim görmek amacıyla yurt dışına gidenler oluşturmaktadır. Bireyler, kendi imkanları ile yurt dışı eğitime gidebileceği gibi YÖK ve MEB’in sunduğu burs imkanıyla yurtdışında eğitim görebilir (İmeci, 2009, s. 1). 1987’yle 2000 yılları arasında YÖK bursuyla toplamda 3504 araştırma asistanı, lisansüstü düzeyde öğrenim görmek üzere yurt dışına gönderilmiş ancak 400’ü geri dönmemiştir (Tansel ve Güngör, 2006, s. 22). Nitekim Köser-Akçapar tarafından 2006 yılında gerçekleştirilen araştırmanın bulgularının da işaret ettiği gibi lisansüstü eğitim için giden birçok Türk öğrenci, eğitimlerini tamamladıktan sonra dönmek yerine ev sahibi ülkede kalmayı ve çalışmayı tercih edebilmektedir. Söz konusu çalışma, ABD’ye eğitim amacıyla giden öğrencilerin %16’sının ABD’de kalıcı olarak kalmak istediklerini; %42’sinin ise eğitimlerini tamamladıktan sonra deneyim kazanmak için birkaç yıl çalışmak istediklerini göstermiştir (Köser-Akçapar, 2006, s. 14). Benzer şekilde Elveren ve Güngör’ün araştırması da en yüksek öğrenim derecesini

yurtdışında tamamlayan öğrencilerin veya çalışanların dönmeme eğilimlerinin daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır (Elveren ve Toksöz, 2018). Bu anlamda uluslararası öğrenci hareketliliğinin gönderen ülkeler için potansiyel bir insan sermayesi kaybını temsil ettiği söylenebilir (Freitas, Levatino ve Pécoud, 2012, s. 2).

1929'dan bu yana ise kamu kurumlarının ve üniversitelerin ihtiyaç duyduğu uzman açığını kapatmak amacıyla MEB Yurtdışı Lisansüstü Bursu ile büyük çoğunluğu Batı Avrupa ve ABD olmak üzere 51 ülkede öğrenim görmek üzere 20 binden fazla öğrenci, yurt dışı eğitimine gönderilmiştir (MEB, 2023). Türkiye, yurt dışına gönderdiği öğrencilerin yurda geri dönmemesiyle önemli mali kayıplar yaşarken gelişmiş ülkeler, oldukça önemli kazançlar elde etmektedir. Örneğin gelişmiş bir ülke olan Avustralya'nın 2009 yılında uluslararası eğitimden elde ettiği gelir, yaklaşık 14 milyar ABD dolarıdır (Kalkınma Bakanlığı, 2015). Türkiye ise göç eden her bir zihin için ilkokuldan, yükseköğrenime kadar yaptığı tüm eğitim harcamalarını kaybederek büyük mali zarara uğramaktadır. Türkiye'nin 2022 yılında kişi başına yaptığı eğitim harcaması, 25.143 olup toplamda 587 milyar 438 milyon TL'ye varmaktadır (TÜİK, 2022). Eğitim harcamalarının Yurt İçi Gayri Safi Milli Hasıla içindeki payı, %3,9'dur. Bu kapsamda beyin göçü olgusunun gelişmiş ülkelere yüksek oranda nitelikli insan gücü ihraç eden Türkiye için önemli bir problem olduğu açık bir biçimde görülmektedir.

3. Teorik Yaklaşım

Bu çalışmanın teorik perspektifini Kitsuse ve Spector'un sosyal problemleri tanımlamaya yönelik sosyal inşacı modeli oluşturmaktadır. İnşacı yaklaşım temelde iddia talebinde bulunmanın sosyal organizasyonuna, süreçteki kilit bileşenleri belirlemeye ve sorunun inşasındaki temel aşamaları tanımlamaya odaklanır (Best, 1987, s. 101). Kitsuse ve Spector (1973, s. 415)'e göre sosyal problemler, bazı varsayımsal koşullarla ilgili olarak şikâyet ve iddiada bulunan grupların faaliyetleridir. Bu bakış açısından bir sosyal problemin ortaya çıkması, bazı farazi durumu bir problem olarak tanımlamaya ve bu durumu ortadan kaldırmaya, iyileştirmeye veya değiştirmeye yönelik ihtiyacı ileri süren grup faaliyetlerinin organizasyonuna bağlıdır (Kitsuse ve Spector, 1973, s. 415).

Kitsuse ve Spector (1973)'a göre bir sosyal problemin toplumdaki varlığı, belirli sosyal durumları "problem" olarak tanımlayan ve bu konuda bir şeyler yapmaya çalışan grupların veya kurumların varlığının devamlılığına bağlı olmaktadır (Kitsuse ve Spector, 1973). Sosyal probleme yönelik iddia sahiplerinin iddiaları, mevcut toplumsal koşullardan bağımsız olmamakla birlikte geniş bir sosyal bağlamın ürünüdür (Best, 1987, s. 117). Bu yaklaşıma göre iddiada bulunan grupların "söylemleri" oldukça önemlidir ve sosyologlar, iddiada bulunanların kullandıkları söyleme dikkat etmek zorundadır (Best, 1987, s. 117).

Türkiye’de bir sosyal problem olarak beyin göçü olgusu, sosyal olarak inşa edilmiş bir sürecin ürünüdür. Beyin göçü olgusu, Türkiye kamuoyunun ve siyasetinin uzun soluklu tartışma konularından birisidir (Ceylan, 2021, s. 190). Bu konunun Türkiye için sosyal problem olarak tanımlanması, tarihsel süreç içerisinde iddia sahiplerinin faaliyet ve çabalarının ürünü olmuştur. Başlangıçta yetişmek üzere yurtdışına işgücü ve öğrenci gönderimiyle teşvik edilen beyin göçü hem devlet organları hem de siyasi aktörlerce bir problem olarak görülmemiş; Batılı ülkelerdeki emek ihtiyacı karşılandıktan sonra ve öğrenciler eğitimini tamamladıktan sonra yetişmiş işgücünün ülkeye döneceği düşünülmüştür. Ancak gelişmiş ülkelere giden yetişmiş ve nitelikli işgücünün ülkeye geri dönmemesiyle birlikte zaman içinde bir problem olarak inşa edilmiştir. Bu meselesinin “problem” olarak tanımlanması özellikle siyasi ve ekonomik kriz dönemlerinde vuku bulmuştur. Beyin göçünün ciddi bir sorun olarak algılanması, her bunalımdan sonra daha da artmış ve ayrıca ulusal yetkililerin dikkatini çekmiştir (Tansel ve Güngör, 2006, s. 4).

1960’lı yıllar, Türkiye’den Batı Avrupa’ya ilk beyin göçü hareketlerinin gerçekleştiği yıllardır. Bu göç hareketinin ortaya çıkışında 1960’lı yıllarda Türkiye’den Batı Avrupa devletlerine emek ihracatı hususunda yapılan ikili işgücü anlaşmaları etkili olmuşsa da 1960 darbesiyle birlikte oluşan siyasal huzursuzluğun da sürece etki ettiği düşünülmektedir. Bu kapsamda 1960 devrimini izleyen siyasal istikrarsızlık ve bunalımın ilk yüksek nitelikli bireylerin göçünü başlattığı inancı söz konusudur (Tansel ve Güngör, 2006, s. 4). BM verilerine göre 1962-1967 arasında her yıl ortalama 375 Türk bilim insanı ve yüksek nitelikli eleman, gelişmiş ülkelere göç etmiştir (Erkal, 2011, s. 80). Beyin göçündeki bu hızlı artış gerek bilim insanlarının gerek siyasi organların dikkatlerinin bu konuya yönelmesine neden olmuştur. Bu tarihten sonra beyin göçü ile ilgili çalışmalar artmış, beyin göçü meselesi hükümet programlarında yer almaya başlamıştır.

Türkiye’nin tarihsel süreci içerisinde beyin göçü tartışmalarının yoğunlaştığı ve beyin göçünün bir “problem” olarak gündeme geldiği bir diğer dönem, 2001 yılında meydana gelen ekonomik kriz dönemidir. 2001 ekonomik kriziyle birlikte çok sayıda insan, işsiz kalmıştır. Resmî verilere göre Şubat 2001 iktisadi bunalımından sonra lise ve üstü öğrenim görenler arasında işsizlik oranı, %30’lara yükselmiştir (Tansel ve Güngör, 2006, s. 20). Eğitimli nüfus arasında işsizlik oranında meydana gelen bu artış, beyin göçünün itici etmeni olmuştur. Bu krizi izleyen süreçte beyin göçü meselesi, ciddi bir sosyo-ekonomik sorun olarak kamuoyunun ve medyanın gündeminde yer almıştır (Köser- Akçapar, 2006).

2018 yılı Genel Seçimleri ile birlikte beyin göçü meselesi, siyasallaşarak yeniden ülke gündemine taşınmıştır. Beyin göçü tartışmalarının ön plana çıkmasında 2013 yılından sonra meydana gelen sosyo-politik gelişmelerin payı büyüktür. Bu dönemde vuku bulan tartışmalarda 2013 yılında meydana gelen Gezi Parkı

olayları, 2015 Genel seçimleri sonrası yükselişe geçen terör eylemleri, 15 Temmuz 2016 tarihli darbe girişimi ve toplamda 2 yıl süren OHAL süreciyle birlikte artan beyin göçü trendi etkili olmuştur (Ceylan, 2021, ss. 204-205). Bu dönemde meydana gelen nitelikli göç hareketlerinin temel nedeni, büyük oranda siyasi ve ekonomik istikrarsızlık olmuştur. Nitekim Elveren ve Toksöz'ün 2018 yılında gerçekleştirdikleri araştırmanın bulguları; ABD, Birleşik Krallık, Kanada, büyük Avrupa ülkelerinde yaşayan ancak geri dönmeme eğiliminde olan nitelikli Türk öğrenci ve çalışanlar için temel itici nedenlerin iktisadi istikrarsızlık, siyasi baskı ve bürokrasi olduğunu göstermiştir (Elveren ve Toksöz, 2018).

Günümüzde ise beyin göçü tartışmalarının yeniden önem kazandığı görülmektedir. Son yıllarda Türkiye'nin içerisinde bulunduğu sosyal, politik ve ekonomik koşullar, nitelikli göçmenlerin Avrupa'ya yönelmesinin yaygınlaşmasına neden olmuştur (Ağca-Varoğlu 2020). Özellikle Covid-19 pandemisiyle daha da yükselen işsizlik ve ekonomik durgunlukla birlikte hem akademisyenlerin hem de siyasetçilerin beyin göçüne yönelik ilgileri son yıllarda daha da artmış, beyin göçü meselesi yeniden tartışılmaya başlamıştır. Bu konuda sayısız akademik çalışma yapılmıştır (Sunata, 2005; Köşer-Akçapar, 2006; Sunata, 2014; Elveren ve Toksöz, 2018; Ağca-Varoğlu, 2020; Orhan, 2023). Toplumsal yaşamı derinden etkileyen pandemi, daha önce görülmemiş sayıda kişinin işinden ayrılarak beyin göçüne neden olduğu (EGİAD, 2022) gibi çalışma yaşamında neden olduğu esnek ve uzaktan çalışma imkanıyla birlikte beyin göçü "sanal beyin göçü" gibi beyin göçü hareketinin yeni formlarının oluşmasına neden olmuştur (Baş, 2022). Pandeminin şiddetiyle artan ve yeni formlar kazanan beyin göçü meselesinin, 2023 Genel Seçimleriyle birlikte yeniden siyasallaşarak ülke gündeminde yer bulduğu söylenebilir. Bu makalede Türkiye'de "beyin göçü" olgusunun tarihsel süreç içerisinde iddia sahipleri tarafından sosyal bir problem olarak inşa edildiği sürece odaklanılmaktadır. Bu kapsamda politika metinleri, kalkınma planları, siyasi parti bildirgeleri gibi doküman incelemesi yoluyla elde edilen verilerden ve içerik analizi tekniğiyle gazete haberlerinden elde edilen verilerden yararlanılmıştır.

4. Yöntem

Bu makalenin amacı, beyin göçünün bir problem olarak sosyal inşa sürecini ulusal kalkınma planları ve parti seçim bildirgeleri gibi politika metinlerinin yanı sıra siyasilerin gazetelere yansıyan söylemleri üzerinden anlamaya çalışmaktır. Bu çalışma, doküman incelemesi ve içerik analizi teknikleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Öncelikle tarihsel süreç içerisinde beyin göçünün bir problem olarak resmî kurumlarca tanınırlığı ve gerçekleştirilen politikalarla birlikte meşruluk kazanma süreci incelenmek istenmiştir. Bu kapsamda beyin göçü ile ilgili literatür taramasına ek olarak 2013 öncesinde ve sonrasında yapılmış olan politika metinleri, kalkınma planları, siyasi parti bildirgeleri üzerinden doküman incelemesi gerçekleştirilmiştir.

Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı ya da görsel materyallerin analizini kapsayan bir nitel araştırma yöntemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 189). Dokümanlar, kavramsal bir çerçeve ve bir arka plan oluşturma, bazen destekleyici veriler sağlama, zaman içerisinde değişen ve gelişen yapılar hakkında bilgiye erişme konularında ve farklı yöntemlerden elde edilen bilgileri doğrulama noktasında faydalı bilgi kaynaklarıdır (Sak, Şahin Sak, Öneren-Şendil ve Nas, 2012, s. 242). Tek başına bir yöntem olarak kullanılabilmesi gibi diğer yöntemlerin tamamlayıcısı olarak da kullanılabilir (Bowen, 2009, s. 28). Bu bağlamda bu çalışmada Kalkınma Planları, sistematik bir şekilde incelenmiş bunun yanı sıra partilerin seçim bildirgeleri, politika metinleri gibi diğer belgeler ise destekleyici kaynaklar olarak analiz edilmiştir. Öncelikle kalkınma planlarında, seçim bildirgelerinde ve seçim manifestolarında beyin göçüne yer verilip verilmediğine bakılmış; ardından beyin göçüne yer veren politika metinleri incelenmiştir. Aynı zamanda dokümanlardan elde edilen verileri desteklemesi için 2013-2024 yılları arasında Sabah, Milliyet ve Hürriyet gazetelerinde yer alan siyasetçilerin beyin göçü ile ilgili söylemleri, içerik analizi tekniği ile incelenmiştir. İçerik analizi; görüşme, gözlem veya doküman incelemesi yoluyla toplanan verilerin ortak noktalarının belirlenip, belirli temalar etrafında düzenlenerek anlamlı bir şekilde yorumlanması sürecidir (Yıldırım ve Şimşek, 2016, ss. 242-243). Bu teknik verilerdeki birincil kalıpların tanımlanmasını, kodlanmasını, kategorize edilmesini, sınıflandırılmasını ve etiketlenmesini içermektedir (Patton, 2015, s. 808). Sıklıkla dokümanların incelenmesi üzerinden gerçekleştirilen çalışmalarda faydalanan bu tekniğin basılı bir doküman mahiyeti taşıyan gazetelerde yer alan haberlerin incelenmesi sürecinde kullanılması tercih edilmiştir. Bu çalışmada ise içerik analizi tekniğinin yardımcı bir analiz tekniği olarak kullanıldığı söylenebilir. Başka bir deyişle Türkiye'de beyin göçünün sosyal bir problem olarak inşa süreci ele alınırken her iki yöntem birbirini tamamlayıcı olarak kullanılmıştır.

Siyasetçilerin söylemlerinin analizinde internet gazeteciliği tercih edilmiştir. Bunun birtakım nedenleri bulunmaktadır. Sosyal medyanın belirli bir yaş grubuna-daha çok genç nesillere- hitap etmesinin aksine internet gazeteciliğinin tüm yaş gruplarının kullanımına açık olması, bu nedenlerden birisidir. Diğer taraftan dijitalleşmeyle birlikte internet gazetelerinin kullanımının da yaygınlaştığı bilinmektedir. Bununla birlikte bir sosyal durum ve koşulun “sosyal problem” olarak tanımlanabilmesi için iddia sahiplerinin şikâyet ve iddialarının yalnızca bundan etkilenen üyelere değil önemli sayıda insana ulaşması yani o sosyal koşul ya da durumun çok sayıda insan tarafından problem olarak nitelendirilmesi gerekmektedir (Kornblum vd., 2002, s. 5). Bu nedenle iddia sahipleri olarak siyasilerin beyin göçüne yönelik söylemlerinin analiz edilebilmesi için internet gazeteciliği tercih edilmiştir.

Araştırmanın yapıldığı tarih itibariyle tirajı en yüksek gazeteler arasından üç gazete seçilerek içerik analizine tabii tutulmuştur. Haftalık tiraj raporunun ortaya koyduğu verilere göre 20 Eylül- 26 Eylül haftasında tirajı en yüksek üç gazete Sabah (187.939), Hürriyet (186.061), Sözcü (175.765)'dür (Medyaradar, 2023). Ancak Sözcü gazetesinde geriye dönük haberlerin taranmasının mümkün olmadığı tespit edildiği için üçüncü gazete olarak tirajı en yüksek dördüncü gazete olan Milliyet (118172) seçilmiştir. Bu kapsamda 2013-2024 yılları arasında seçilen üç gazetede yer alan hem ulusal hem de yerel düzeyde siyaset arenasında yer alan siyasetçilerin beyin göçü üzerine söylemlerinin yer aldığı haberler incelenmiştir. Sabah gazetesinde beyin göçünün yer aldığı toplam 273 habere, Milliyet gazetesinde 353 habere, Hürriyet gazetesinde 664 habere rastlanmıştır. Ancak bu haberlerden yalnızca 143 tanesinin doğrudan beyin göçü ile ilgili siyasetçilerin söylemlerini içerdiği tespit edilmiş; doğrudan beyin göçüyle ilgili olmayan ve siyasetçilerin söylemlerini içermeyen haberler analiz dışı bırakılmıştır.

2013 yılından önceki haberlerin içerik analizine dahil edilmemesi, araştırmanın bir sınırlılığını oluşturmakla birlikte başlangıç tarihi olarak 2013'ün belirlenmesinin nedeni bu tarihten sonra Türkiye'de sosyal, siyasal, ekonomik dalgalanmaların meydana gelmesi ve bu durumun yüksek nitelikli göç hareketlerinde ciddi bir artış meydana getirmesidir (Ceylan, 2021, s. 190). Böylece konunun siyaset gündemine sıklıkla taşındığı görülmüştür. Araştırmanın başka bir sınırlılığı ise söz konusu gazetelerin tiraja göre seçilmesi nedeniyle sadece üç gazetede yer verilen haberlere odaklanılmasıdır. Bu nedenle farklı siyasi partiden gelen iddia sahiplerinin söylemlerine yer vermek mümkün olamamıştır.

5. Beyin Göçünün Bir Sosyal Problem Olarak Sosyal İnşası

Malcolm Spector ve John Kitsuse, sosyal problemlerin 4 ana aşamadan geçtiğini söyler (Spector ve Kitsuse, 1987'den aktaran Kornblum vd., 2002):

Birinci aşama, problemin tanımının yapıldığı aşamadır. Bu aşamada toplumdaki gruplar, daha geniş bir nüfus tarafından bazı sosyal koşulların "saldırgan, zararlı veya istenmeyen" olduğunun tanınmasını sağlamaya çalışır.

İkinci aşama, meşruiyet aşamasıdır. Bu aşamada iddialar; resmi kurum, kuruluş veya kurumlar tarafından kabul edilerek soruşturmalar, reform önerileri ve hatta iddia ve talebe cevap verecek yeni kurumların oluşturulması söz konusu olur.

Üçüncü aşama, taleplerin yeniden ortaya çıktığı aşamadır. Bu aşama grupların, resmi kurumların attığı adımlardan memnun olmayarak daha güçlü önlemler, uygulama için daha fazla fon ve taleplerin daha hızlı ele alınması gibi yeni taleplerde buldukları aşamadır.

Dördüncü aşama ise ret ve kurum oluşturma aşamasıdır. Bu aşamada şikayetçi gruplar genellikle taleplerine verilen resmi yanıtların yetersiz olduğuna karar vererek iddialarını bastırmak ve reformları yürürlüğe koymak için kendi örgütlerini veya karşı kurumlarını geliştirmeye çalışırlar (Kornblum vd., 2002, ss. 16-17).

5.1. Birinci Aşama: Problem Tanımı

Tarihsel süreç içerisinde beyin göçünün problem olarak tanımlanmasında iki temel aktörün rol oynadığı söylenebilir. Bunlar, bilim insanları ve siyasetçilerdir. Osmanlı'dan günümüze değin Batılı ülkelere gerek eğitim gerek teknik gelişmeleri öğrenmek için insan gücü gönderilmişse de Türkiye'de beyin göçünün bir problem olarak tanımlanma süreci, 1960'lı yıllara rastlar. Batılı ülkelerin işgücü ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak ikili anlaşmalar sonucunda devlet eliyle gönderilen işgücü ve eğitim-öğretim amacıyla yurtdışına gönderilen öğrenciler, 1960'lı yıllara kadar bir problem olarak görülmemiştir. 1960'lardan bu yana ise beyin göçü olgusu hem siyasi tartışma alanlarında hem de akademik camiada geniş ölçüde incelenmiştir (Pellegrino, 2001, s. 111; Freitas, Levatino, Pecoud, 2012, s. 2).

Beyin göçünün problem olarak tanımlanmasında 1960-1970 yılları arasında gerçekleştirilen bilimsel çalışmaların rolü büyük olmuştur. Bu dönemde beyin göçü meselesini konu alan birçok bilimsel çalışma yapılmıştır (Taylor, Dirican ve Kurt, 1968; Oğuzkan, 1971). Bu çalışmalar, Türkiye'nin beyin göçünden yüksek oranda etkilenecek büyük zararlar gördüğünü ve bu konu ile ilgili olarak kaybedilecek zamanın olmadığını ortaya koymuştur (Başaran, 1972, s. 149).

1968 yılında Dirican ve Taylor-Kurt tarafından yapılan çalışma, 1257 doktordan 230'unun (%18,5) Batı Almanya, ABD, Kanada gibi dış ülkelerde çalıştığını, pratisyen hekimlerin %20'sinin, doktorların ise %22'sinin yurt dışına gitmeyi planladıklarını ortaya koymuştur. Yine 1968 tarihli başka bir araştırmada Kösemen, Mimar ve Mühendisler Odalarına kayıtlı 17.233 üyeden 975'inin (%5,6) Amerika, İngiltere ve Almanya gibi gelişmiş ülkelere bulunduğunu ortaya koymuştur (Başaran, 1972, ss. 135-136).

1971 tarihli Oğuzkan'ın Devlet Planlama Teşkilatı'nın isteği üzerine doktoralı bilim insanları ile doktoralı meslek insanlarının göçünün neden, şart ve şekilleri üzerine bilgi edinmek amacıyla gerçekleştirdiği "Yurt Dışında Çalışan Doktoralı Türkler" isimli çalışmasına göre 1968-1969 yılları arasında 217 doktoralı birey, yurt dışında bulunmaktadır. Dönemin istatistiklerine göre yılda ortalama 111 kişiye doktora verildiği düşünülürse bu sayı, Türkiye'nin 2 yılda yetiştirebileceği insan gücünü temsil etmektedir (Başaran, 1972, ss. 141-142).

1972 yılında TÜBİTAK'ın desteğiyle Uysal tarafından hazırlanan "Yurt Dışında Yetişen İhtisas Gücü" raporu, beyin göçünün mahiyetine dikkat çeken bir diğer

önemli araştırmadır. Bu araştırmanın bulgularına göre 1929 yılında ülkenin ihtiyaç duyduğu ihtisas gücünü yetiştirmek amacıyla çıkarılan kanunla hükümet tarafından yurt dışına gönderilenlerin %8'i yurda geri dönmemiştir, %11,65'inin ise durumu bilinmemektedir (Başaran, 1972, s. 147).

1960-1972 yılları arasında gerçekleştirilen bu araştırmalar, beyin göçünün önemine dikkat çekerek ülkenin gelişebilmesi ve kalkınma probleminin çözülebilmesi için beyin göçünü önleyici tedbirlerin ve politikaların gerekliliğine vurgu yapmıştır. Böylece beyin göçü olgusu, bilim insanlarının bilimsel araştırmalarına dayalı olarak ortaya koydukları "iddiaları" sonucu sosyal "problem" olarak tanımlanmıştır.

5.2. İkinci Aşama: Meşrulaştırma

Bilim insanları tarafından "problem" olarak tanımlanan beyin göçü olgusunun meşrulaştırılması, 1970'li yıllar itibariyle gerçekleştirilmiştir. Beyin göçüne üçüncü ve dördüncü beş yıllık kalkınma planlarında yer verilmesiyle bu problemin resmî kurumlarca tanınırlığı gerçekleşmiştir. Sonraki süreçte kalkınma planlarında yer almaya devam eden beyin göçü meselesi, onu önlemeye yönelik geliştirilen politikalarla birlikte bir sosyal problem olarak meşruluk kazanmıştır (DPT, 2013, s. 699; Kuşçu, 1979, ss. 17-19; DPT,1979, ss. 30-31; DPT, 2000, s. 104; Kalkınma Bakanlığı, 2013, s. 188).

1973-1977 arasını kapsayan üçüncü kalkınma planında yetersiz ve dengesiz çalışma, ücret, sosyal statü, bilim ve teknoloji politika uygulamalarının olumsuz etkisi sonucu yüksek masrafla yetiştirilen insan gücünün yurt dışında çalışma olanakları aradığına vurgu yapılarak "beyin göçü" probleminin giderek önem kazandığı bilgisine yer verilmiştir. Kalkınma planında sunulan verilere göre 1970 yılına kadar mimarların %7'si, makine mühendislerinin %5,3'ü, uzman doktorların %8,2'si ve pratisyen doktorların %21,4'ü çalışmak için yurt dışına gitmişlerdir. Planda yüksek nitelikli insan göçünün yanı sıra 1965-1970 arasında 90 bin işçinin yurt dışına çıkış yaptığı ve insan gücü ihtiyaçlarının yüzde 26 oranında arttığı bilgisine de yer verilmiştir (DPT, 1973). İlerleyen süreçte Devlet Planlama Teşkilatı tarafından bu konuda araştırmalar gerçekleştirilerek beyin göçünü önlemeye yönelik çözüm önerileri araştırılmıştır. Nitekim 1979 yılında Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yayınlanan Zeki Kuşçu'nun gerçekleştirdiği "Yurtdışına Beyin Göçü" başlıklı araştırmada da 1977 yılının sonuna kadar 4016 teknik elemanın ve 2168 doktorun yurtdışına göç ettiğine vurgu yapılarak Türkiye'den yurtdışına gerçekleşen eleman göçünü azaltmayı hedefleyen birtakım önlemlere yer verilmiştir (Kuşçu, 1979, s. 77).

Beyin göçü problemine 1979-1983 yıllarını kapsayan dördüncü kalkınma planında da yer verilmiştir. Daha önceki dönemlere göre göç eden doktor sayısında azalma, buna karşılık mimar ve mühendis sayısında artış izlendiği tespit edilmiş; yüksek nitelikli insan gücünün yanı sıra zaten yetersiz olan orta nitelikli

teknik insan gücünün göçünün de insan gücü kaynağının yurt içinde kullanımı açısından olumsuz sonuçlar yaratacağı belirtilmiştir (DPT, 1979, ss. 30-31).

Beşinci, altıncı, yedinci kalkınma planlarında yer verilmeyen beyin göçü meselesine sekizinci kalkınma planında (2001-2005) yeniden yer verildiği görülmektedir. Sekizinci kalkınma planının 2001 ekonomik krizinin gerçekleştiği ve krizin etkilerinin yaşandığı dönemi kapsamı dikkat çekicidir. Sekizinci kalkınma planında ekonomik gelişmenin gerektirdiği nitelikli işgücü açığına dikkat çekilerek nitelikli işgücü göçü, önlem alınması gereken bir sorun olarak görülmüştür. Bu kapsamda beyin göçünü önlemek ve nitelikli işgücünün yurt içinde istihdamını sağlamak amacıyla önlemler alınacağı bilgisine yer verilmiştir (DPT, 2000, s. 104). Nitekim kalkınma planı yayımlandıktan 1 yıl sonra, 2002 yılında Türk Hükümeti, Türkiye Atom Enerjisi Kurumundan, Türkiye Bilimler Akademisi ve Türkiye Bilimsel Teknik Araştırma Kurumundan uzmanların katılımıyla beyin göçü problemini incelemek üzere bir ortak kurul oluşturma kararı almıştır (Cumhuriyet, 2000'den akt. Tansel ve Güngör, 2006, ss. 4-5).

Beyin göçünün önlenmesine ilişkin birtakım politikalar yürürlüğe konulmuştur. 2010 yılında TÜBİTAK'ın yurtdışındaki bilim insanlarının Türkiye'ye dönmelerini teşvik etmek amacıyla yürürlüğe koyduğu "Tersine Beyin Göçü Programı" buna örnektir (Tanrısevdi, vd., 2019, s. 139). Bu kapsamda birçok çalışma gerçekleştirilmiştir. Tübitak tarafından yurt dışındaki başarılı Türk araştırmacıların Türkiye'ye dönmelerini teşvik etmek ve çalışmalarını yurt içinde sürdürebilmeleri için destek vermek amacıyla yürütülen "2232 Yurda Dönüş Araştırma Burs Programı" bunlardan birisidir. Bu program kapsamında 2013 yılında 83 araştırmacı, yurda dönüş yapmıştır (TÜBİTAK, 2014).

Beyin göçü meselesine 2015- 2019 yıllarını kapsayan 10. kalkınma planında da yeniden yer verilmiştir. Planda ülkemizin yüksek nitelikli beyin göçünden yeterince faydalanamadığına vurgu yapılarak beyin göçünün engellenmesi, tersine beyin göçünün teşvik edilmesi ve geri dönüşlerin artırılmasına yönelik araştırmalar yapılması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Bu kapsamda planda ülkemizi ihtiyaç duyulan alanlarda ileriye taşıyabilecek yüksek nitelikli uluslararası insan gücü için cazibe merkezi kılacak "Nitelikli İnsan Gücü İçin Çekim Merkezi Programı"na yer verilmiştir. Bu program ile nitelikli işgücünü çekebilmek için hedeflenenlerden bazıları şunlardır (Kalkınma Bakanlığı, 2013):

- Türkiye'deki araştırma ortamının tanıtımı için yurtdışı temsilciliklerin kapasitesinin artırılması -Yurtdışında Türkiye ile ilgili araştırma merkezleri açılması
- Yurtdışındaki lisansüstü eğitilmiş Türk vatandaşlarıyla bağlantılarının canlı tutulması amacıyla bir iletişim ağı oluşturulması

- Ar-Ge altyapısının, araştırmacı desteklerinin ve girişimcilik ortamının yurtdışından araştırmacılar açısından cazibesinin artırılması
- Yabancı uyruklu araştırmacıların ve ailelerinin oturma iznine ve çalışmalarına ilişkin süreçlerin kolaylaştırılması ve iyileştirilmesi
- Yurtdışından araştırmacıların Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçişinin kolaylaştırılması
- Bilim ve araştırma insanlarının ve yurt dışında başarı sağlamış Türklerin araştırma, eğitim ve konferans amaçlı ziyaretlerinin desteklenmesi
- Yurtdışındaki üniversite öğrencileri ile bilim, sanat ve kültür alanlarında öne çıkan yüksek nitelikli insan gücü için değişim, hareketlilik ve staj programlarının geliştirilmesi
- Yurtdışındaki üniversite öğrencisi olarak bulunan Türklerin Türkiye’de staj yapmalarının desteklenmesi

Böylece bilim insanları tarafından “problem” olarak tanımlanan beyin göçünün meşruluk kazanması, üçüncü kalkınma planında yer almasıyla birlikte gerçekleşmiştir. İlerleyen süreçte problem resmî kurumların plan ve politikalarında yer almaya devam etmiştir. Problemin çözümü ve önlenmesi için birtakım tedbirlerin alınması gerekliliğine dikkat çekilerek “Tersine Beyin Göçü” ve “Nitelikli İnsan Gücü için Çekim Merkezi Programı” gibi birtakım politikalar geliştirilmiştir. Uluslararası Lider Araştırmacılar ve Uluslararası Genç Araştırmacılar Programı gibi birtakım programlar hayata geçirilmiştir. Tübitak tarafından yürütülen 2018 yılının sonunda ilk çağrısına çıkan program kapsamında 152’si Türk vatandaşı, 91’i yabancı uyruklu olmak üzere 243 araştırmacı başvuru yapmıştır (TÜBİTAK, 2021).

5.3. Üçüncü Aşama: Taleplerin Yeniden Ortaya Çıkışı

2013 yılı sonrasında yaşanan sosyal, siyasal, ekonomik dalgalanmalar, yüksek nitelikli göç hareketlerinde artış meydana getirmiştir (Ceylan, 2021, s. 190). Böylece beyin göçü probleminin araştırılması ve önlenmesine ilişkin talepler yeniden gündeme gelmiştir. Bu talepleri dile getiren iddia sahipleri özellikle siyasetçiler olmuştur. Nitekim 2013-2024 yılları arasındaki gazete haberleri incelendiğinde beyin göçü meselesinin hem ulusal düzeyde (Cumhurbaşkanı, Başbakan, bakanlar, milletvekilleri gibi) hem de yerel düzeyde (belediye başkanları, belediye başkan adayları, parti il başkanları gibi) dönemin aktif siyasetçilerinin gündeminde sıklıkla yer aldığı tespit edilmiştir.

2013 yılında muhalefet partilerinden bazı milletvekilleri, beyin göçünün nedenlerinin araştırılması meselesini meclis gündemine taşımıştır (TBMM, 2013). Hem kamuoyunda hem siyaset arenasında artan beyin göçü taleplerine hükümetten yanıt gecikmemiş, bu konuda gerekli adımların atıldığı sıklıkla

yinelenmiştir. “Beyin göçü meselesine” dönemin Cumhurbaşkanı, Başbakanı, bakanlarının yanı sıra iktidar partisi üyesi milletvekilleri ve belediye başkanlarının söylemlerinde sıklıkla rastlanılmıştır.

Beyin göçü dönemin hükümeti ve iktidar partisi üyelerince de önlenmesi ve tersine çevrilmesi gereken bir problem olarak görülmüş, bu konuda tedbirlerin alındığı sıklıkla dile getirilmiştir. Nitekim Cumhurbaşkanı Erdoğan, 2014 tarihinde Gebze Teknik Üniversitesi ziyaretinde yaptığı konuşma sırasında “Tersine beyin göçünü, yani yuvaya dönüşü daha da hızlandıracağız. Bu konuda elimizden geleni yapıyoruz, yapacağız. Önce kendi bilim insanlarımızı, ardından dünyanın bilim çevrelerini Türkiye'ye çekmeyi mutlaka başaracağız” sözleriyle tersine beyin göçünü hızlandıracak çalışmaların yapıldığına dikkat çekmiştir (Hürriyet, 2014). Bununla birlikte yurt dışındaki bilim insanlarına geri dönün çağrılarını sıklıkla yinelenerek beyin göçünün tersine döndürülmesine yönelik geliştirilen uygulamalar kapsamında geriye dönüşlerin başladığı hususuna da hükümet yetkililerin söylemlerinde sıklıkla yer verilmiştir. Örneğin Nihat Ergün, 2013 yılında yaptığı açıklamalarda geçmişte Amerika, İngiltere, Japonya gibi ülkelerdeki üniversitelere giden süper beyinlerin yönlerini Türkiye'ye çevirdiğine vurgu yaparak “Türkiye eski Türkiye değil. Sizi her alanda çok daha iyi bir ortam beklemektedir” sözleriyle yurtdışındaki Türk bilim insanlarına geri dönün çağrısında bulunmuştur (Sabah, 2013).

Hükümet yetkililerinin beyin göçünün tersine dönmeye başladığına ilişkin söylemleri, 2016 yılında hız kazanmış ve bu yönde çalışmaların devam ettiği görülmüştür. Örneğin dönemin Başbakanı Binali Yıldırım, partisinin grup toplantısında “Türkiye artık beyin göçü alan ülkeler arasına girdi. Gerek Türk gerek başka ülke vatandaşları olsun, alanında uzmanlaşmış insanların ülkemize gelmesi için çalışma, oturma izni, hatta vatandaşlık da dahil olmak üzere her türlü kolaylığı sağlayacağız” sözleriyle nitelikli beyin gücünü, geri döndürecek tedbirler aldıklarına dikkat çekmiştir (Milliyet, 2016).

Beyin göçünün siyasetin temel gündem maddesi haline gelmesi ve beyin göçüne yönelik taleplerin yeniden vuku bulmasında 2018 Genel Seçimlerinin etkisi büyük olmuştur (Ceylan, 2021, s. 190). Cumhuriyet dışındaki meclisteki üç siyasal partinin (CHP, İYİ PARTİ, HDP) tamamı yüksek nitelikli göç hareketlerine seçim manifestosunda yer vermiş ve konuyu ülke siyasetinin gündem meselesi haline getirmiştir (Ceylan, 2021, s. 205). Tüm muhalefet partileri, seçim manifestolarında yükselen beyin göçü trendinden iktidar partisini sorumlu tutarak beyin göçünü önleyici yeni politikalar önermiştir.

Ana muhalefet partisi CHP, 2018 genel seçim bildirgesinde “siyasal ve idari baskıları” ve “kayırmacı istihdam politikalarını vurgulayarak demokrasi eksikliğini beyin göçlerinin temel nedeni olarak görmüştür (CHP, 2018, ss. 25-95'ten aktaran Ceylan, 2021, s. 210). Bunun yanı sıra CHP, Kasım 2018 tarihli

“AKP’nin Yol Açtığı Büyük Beyin Göçü” raporunu yayınlamıştır. Raporda 2016-2017 dönemini kapsayan bir yıl içinde yurt dışına göç edenlerin sayısının %63’lük bir artışla 69 bin 326’dan 113 bin 326’a yükseldiğine değinilerek beyin göçünün sebebi olarak mevcut iktidar politikaları gösterilmiştir (CHP, 2018).

Seçim bildirgesinde beyin göçü problemine yer veren bir diğer muhalefet partisi, İYİ Partidir. Parti, ülkenin en köklü sorunu olarak gördükleri beyin göçü probleminin önlenmesi amacıyla beyin gücü programının uygulamaya konulacağı; tersine beyin göçünün destekleneceği ve yabancı araştırmacılar, uluslararası öğrenciler ve uluslararası öğretim üyelerinin ülkeye çekilmesine önem verileceğini vaat etmiştir (İyi Parti, 2018, s. 99’dan akt. Ceylan, 2021, s. 213).

Diğer taraftan beyin göçünün kalkınmayı ve ulusal güvenliği tehdit ederek ülkenin bekasına zarar vereceği endişesi hem muhalefet partilerinin hem de hükümetin söylemlerinde sıklıkla dile getirilmiştir. Nitekim 2018 genel seçimlerinden 1 yıl önceki ve 2018 yılındaki gazete haberleri incelendiğinde beyin göçünün hem iktidarın hem de muhalefetin söylemlerinde bir seçim vaadi olarak sıklıkla ön plana çıktığı görülmüştür. Bu süreçte muhalefet kanadında beyin göçünün hızla arttığı ile ilgili iddialar devam ederken iktidar partisi, beyin göçünü önleme çabası içerisinde olduğunu yinelemiştir. Örneğin CHP’li bir milletvekili, meclise sunduğu soru önergesinde 2017’de eğitim için yurt dışına gitmek isteyen öğrencilerin oranının yüzde 30 arttığına ve yurtdışına taşınanların büyük oranda eğitilmiş, beyaz yakalı genç nüfus olduğuna dikkat çekerek ülkemiz açısından sosyal, kültürel ve ekonomik derin kayıplara neden olan beyin göçünü meclis gündemine taşımıştır (Hürriyet, 2018).

Gazete haberleri incelendiğinde muhalefet partilerinin 2018 Genel Seçimleriyle yükselişe geçen beyin göçünü önlemeye yönelik taleplerinin ve faaliyetlerinin seçimlerden sonra da devam ettiği görülmüştür. Seçim sonrası dönemde de muhalefet partileri, beyin göçü meselesinin araştırılması için meclise araştırma önergesi sunarak taleplerini yinelemişlerdir. Örneğin 2019 yılında CHP’li bir milletvekili, meclise sunduğu araştırma önergesinde 2018 yılında beyin göçünün daha da hızlandığına dikkat çekerek ASELSAN, TÜBİTAK SAGE ve TUSAŞ gibi milli savunma sanayisinde çalışan nitelikli ve donanımlı mühendislerin son bir yılda Hollanda’daki teknoloji ve savunma şirketlerine transferleri hakkında “beyin göçü”nün araştırılmasını talep etmiştir (Hürriyet, 2019).

Hem hükümet yetkililerinin hem de muhalefet partilerinin konuya ilgisi, seçim sonrası dönemde de sürmüştür. 2019-2024 yılları arasındaki gazete haberleri incelendiğinde muhalefetin beyin göçü ile ilgili iddiaları devam ederken, iktidar partisi üyeleri tarafından beyin göçünün son yıllarda minimize olarak tersine döndüğüne ilişkin söylemlerini sıklıkla yinelenildiği görülmüştür. Örneğin CHP genel başkanı Kılıçdaroğlu, 2019 yılında yaptığı konuşmasında Türkiye’nin

beyin göçü verdiği dikkat çekerek “Beyin göçü veriyoruz. İktisatta buna gri madde ihracı diyoruz; beynin rengi gri olduğu için. Biz alıyoruz, yetiştiriyoruz, okutuyoruz. Her türlü ihtiyacını karşılıyoruz, tam verimli çağa geliyor, Hollanda’ya, Kanada’ya, Almanya’ya, Japonya’ya gidiyor. Maliyet bize, kâr onlara” sözleriyle beyin göçünün ülkemiz için zararlarına dikkat çekmiştir (Hürriyet, 2019).

Buna karşın dönemin bakanlarının, Başbakanı’nın ve Cumhurbaşkanı’nın gazetelere yansıyan söylemlerinde beyin göçünün bir sorun olmaktan çıktığı, konunun muhalefet partisi üyelerince abartıldığı ve istismar edildiği görülmüştür. Nitekim Cumhurbaşkanı Erdoğan, beyin göçünün azaltılmasına yönelik kendisine yöneltilen bir soru üzerine “Ben şimdi şaşırımdım. Çünkü sizin söylediğiniz belki 10-15 sene önce olabilirdi ama şu anda Batı’nın ilmini alma noktasında bizim taleplerimiz, tekliflerimiz vardır ama beyin göçü noktasında göç minimize olmuştur. Şimdi tam aksine geri göç başlamıştır” sözleriyle beyin göçünün bir sorun olmaktan çıktığına vurgu yapmıştır (Hürriyet, 2019). Ancak beyin göçü, devlet plan ve programlarında engellenmesi gereken bir problem olarak yerini almaya devam etmiştir. 2019-2023 yılları arasını kapsayan 11. kalkınma planında beyin göçünün nedenlerinin analiz edileceği, beyin göçünün engellenmesi ve geri dönüşlerin artırılmasına yönelik araştırmalar ve çalışmalar yapılacağına vurgu yapılmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019, s. 133). Nitekim hükümetin problemi önlemeye ve tersine beyin göçünü sağlamaya yönelik adımları devam etmiştir.

2023 Genel Seçimlerine yaklaşılrken beyin göçü meselesi, siyasetin gündeminde yer almaya devam etmiştir. CHP’nin 2021 yılında düzenlediği “Beyin Göçü Çalıştayı” beyin göçü meselesinin muhalefet partilerinin gündeminde yer almaya devam ettiğinin bir örneğidir (CHP, 2021). Muhalefet partilerinin beyin göçünün araştırılmasına yönelik talepleri, 2022 yılında da sürmüştür. Tüm dünyayı etkisi altına alan ve etkileri iki yıl süren Covid-19 pandemisi, yarattığı ekonomik durgunluk ile tüm sektörlerde nitelikli işgücü göçüne neden olduğu gibi sağlık sektörü üzerinde yarattığı baskı sonucunda sağlık personellerinin beyin göçünü arttırmıştır. Konuyla ilgili olarak CHP İstanbul Milletvekili Fethi Açıkel, Sağlık Bakanı Fahrettin Koca’nın yanıtlaması istemiyle bir soru önergesi yönelmiştir. Sadece hekimler arasında değil hemşireler arasında da artış gösteren yurtdışına çıkış eğiliminin ciddi ve önlenmesi gereken bir sorun olduğuna dikkat çeken Açıkel “Eğer göç tehlikesinin ciddiyeti kavranmaz ve hızla gerekli tedbirler alınmazsa, hekimlerimizin ve hemşirelerimizin yurtdışına göçü, sağlık sistemimizdeki telafisi mümkün olmayan hasarlara neden olacaktır” sözleriyle sağlık personellerinin ve genç kuşak vasıflı işgücünün yurtdışına göçünün engellenmesi meselesinin CHP’nin ve Millet İttifakının önceliklerinden birisi olacağına altını çizmiştir (CHP, 2022).

2023 yılı Genel Seçimlerine gelindiğinde 2018 seçimlerinin aksine beyin göçü meselesine yalnızca muhalefet partilerinin değil, Cumhuriyet İttifakının da seçim manifestosunda yer verdiği görülmüştür. İki yıl süren ve tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisi ve onun yarattığı ekonomik durgunluğu takip eden 2023 Genel Seçimleri ile birlikte beyin göçünü önlemeye yönelik iddia ve talepler hem muhalefet hem de iktidar partilerinin gündeminde yeniden yer almıştır (AK Parti, 2023, s. 155; CHP, Deva Partisi, Demokrat Parti, Gelecek Parti, İyi Parti, Saadet Partisi, 2023, s. 20). Hem Cumhuriyet hem de Millet İttifakı, seçim bildirgelerinde beyin göçü meselesine yer vererek beyin göçünü önleyici politika ve uygulamaların geliştirilmesi vaatlerinde bulunmuşlardır.

Nitekim AKP, seçim bildirgesinde beyin göçünün önlenmesi ve tersine göçün ise teşvik edilmesi gerekliliğine dikkat çekerek “gençlerin geleceğe dönük umutlarını güçlendirecek politikaların geliştirilmesi, Ar-Ge altyapısı ve ekosistemiyle beyin göçü alan bir ülke konumuna ulaşarak Türkiye’nin dünyada ve bölgemizde bilim insanları için çekim merkezi haline getirilmesi, ülkemizin nitelikli işgücü kaybı önleyerek nitelikli işgücünün elde tutulmasına ve tersine beyin göçüne yönelik sektörel teşvik mekanizmalarının güçlendirilmesi, nitelikli işgücünün ülkemize çekilmesini sağlayacak, Turkuaz Kart gibi seçici göçmen gruplarına yönelik uygulamalara devam edilmesi” gibi uygulamalarla beyin göçünü önlemeye dönük adımların atılacağı vaatlerinde bulunmuştur (AK Parti, 2023, s. 188). Beyin göçünü tersine döndürmeye yönelik atılan adımlar sıklıkla dile getirilmiş, yabancı ülkelerdeki beyinlere yurda dön çağrıları yapılmıştır. Örneğin Cumhurbaşkanı Erdoğan “‘Uluslararası Lider Araştırmacıları’ programı kapsamında 199 bilim insanının ülkemize döndüğünü belirterek “akademik ve bilimsel çalışmaların bir kısmını yurtdışında yapmış orada bilgi ve tecrübe kazanmış bilim insanlarımızın ülkemize dönerek, Türkiye’nin kalkınma mücadelesine destek vermeleri çok ama çok önemlidir. Devletimiz, mensubu olduğu milletine şükran borcunu ödemeyi isteyen tüm bilim insanlarının yanındadır, her zaman da yanında olacaktır” ifadeleriyle bilim insanlarının yurda dönmeleri için çağrı yapmıştır (Hürriyet, 2023).

Bir problem olarak beyin göçü konusu, Millet İttifakı’nın seçim bildirgesinde ve vaatlerinde de yer almıştır. 2023 Genel seçimleri sırasında CHP, Deva Partisi, Demokrat Parti, Gelecek Partisi, İyi Parti ve Saadet Partisinin oluşturduğu Millet İttifakı tarafından yayımlanan “Ortak Politikalar Mutabakat Metni” içerisinde tersine beyin göçü meselesine “Beyin Göçüyle Mücadele Eylem Planı” hazırlanacağına vurgu yapılarak Tersine Beyin Göçünü hızlandırıcı politikaların geliştirileceğine yer verilmiştir (CHP, Deva Partisi, Demokrat Parti, Gelecek Parti, İyi Parti, Saadet Partisi, 2023, s. 99). Öte yandan beyin göçü problemine ilginin günümüzde de geçerliliği koruyarak akademik tartışmaların yanı sıra hem medya organlarınca hem de siyasal alanda tartışılmaya devam edildiği

görülmektedir. Bu konuda problemin ortadan kaldırılması ya da en azından azaltılması için siyasetçilerin talep ve politika önerileri sürmektedir.

5.4. Dördüncü Aşama: Ret ve Kurum Oluşturma

Türkiye'de beyin göçü probleminin henüz ret ve kurum oluşturma aşamasında olmadığı söylenebilir. Her ne kadar şikayetçi gruplar genellikle taleplerine verilen resmi yanıtların yetersiz olduğuna karar vermiş ve taleplerini yeniden gündeme getirmişlerse de iddialarını bastırmak ve reformlarını yürürlüğe koymak için kendi örgütlerini veya karşı kurumlarını geliştirme çabasına girmemişlerdir.

Sonuç

Başlangıçta eğitim amacıyla yurtdışına gönderilen öğrenciler ve ikili anlaşmalarla gerçekleşen işgücü hareketleriyle başlayan beyin göçü bir sosyal problem olarak görülmemiş, öğrencilerin ve işgücünün geri dönüşüyle birlikte ülkenin gelişimine katkı sağlayacağı öngörülmüştür. Ancak beklenen ve gerçekte olan birbirine denk düşmemiş; yurtdışında yetişmiş nitelikli işgücünün geri dönmemesiyle ve beyin göçü hareketlerinin yükselen artışıyla birlikte beyin göçü konusu, siyasi organlar ve iktidar güçleri tarafından Türkiye'nin gelişimini tehdit eden önemli bir problem olarak görülmüştür. Bu bağlamda problemin ortadan kaldırılması ya da en azından azaltılmasına yönelik birtakım tedbirler alınmış ve politikalar yürürlüğe konmuştur.

Türkiye'nin tarihsel süreci açısından değerlendirildiğinde beyin göçünün bir problem olarak inşasının iddia sahiplerinin faaliyet ve çabalarının ürünü olduğu görülmektedir. Siyasi ve ekonomik kriz dönemleri, beyin göçünün bir problem olarak sıklıkla vurgulandığı dönemler olmuştur. Kitsuse ve Spector (1973)'ün ortaya koyduğu üzere bir sosyal durum veya koşulun problem mahiyeti kazanabilmesi için bir grup insanın o sosyal durum/koşulun zararlı olduğuna ilişkin şikâyet ve faaliyetlerde bulunması gereklidir. Bu kapsamda bir sosyal durum/koşulun bir problem olarak inşa edilebilmesi için önce problemin tanımının yapılması, ardından resmi kurum ve kuruluşlarca tanınarak meşruiyet kazanması gerekir. Resmi kurum ve kuruluşların talepleri yetersiz kaldığında ise bu aşamaları iddia sahipleri tarafından taleplerin yeniden ortaya çıkışı ve ret/kurum oluşturma aşamaları izleyebilmektedir.

Bu perspektiften değerlendirildiğinde 1960'lı yıllara kadar bir problem olarak görülmeyen beyin göçünün bu tarihten itibaren yapılan akademik çalışmalarda sıkça tartışılır hale gelmeye başladığı görülmüştür. Bu dönemde bilim insanları tarafından yapılan araştırmalarda Türkiye'nin beyin göçünden yüksek oranda zarar gördüğü üzerinde durularak "beyin göçü" bir sosyal problem olarak tanımlanmıştır. Bilim insanları tarafından Türkiye için problem olarak tanımlanan beyin göçünün kamu kurum ve kuruluşları tarafından kabulü ve meşruluk kazanması ise 1970'li yıllarda beyin göçünün kalkınma planlarında yer

almasıyla birlikte gerçekleşmiştir. Sonraki süreçte de kalkınma planlarında yer almaya devam eden beyin göçü, önlenmesi ve tedbir alınması gereken bir problem olarak resmi kurum ve kuruluşlarca tanınmıştır. Bu kapsamda bakanlıklar, üniversiteler ve Tübitak gibi resmi kurum ve kuruluşlar tarafından beyin göçünü önlemeye ve tersine çevirmeye yönelik birçok politika yürürlüğe konulmuştur. 2013 yılı sonrasında yaşanan sosyal, siyasi ve ekonomik dalgalanmalar nedeniyle artan beyin göçü trendi üzerine beyin göçüne ilişkin talepler, yeniden gündeme gelmiştir. Bu iddia sahipleri özellikle politikacılar olmuştur. Muhalefet partileri tarafından meclise sunulan soru önergelerinde beyin göçünün araştırılması ve önlenmesi gereken bir problem olduğu sıklıkla dile getirilmiştir. Bununla birlikte 2018 ve 2023 seçimleri öncesinde beyin göçünün hem iktidar partisi üyelerinin hem de muhalefetin seçim manifestolarında ve söylemlerinde yer aldığı görülmüştür.

Günümüzde de beyin göçü meselesinin sıklıkla tartışıldığı ve beyin göçüne yönelik iddiaların zaman zaman yeniden gün yüzüne çıktığı görülmektedir. Problemin ortadan kaldırılması ya da en azından azaltılmasına yönelik tedbir ve önlemlere rağmen hiçbir politikanın soruna çare olmadığı ve problemi tam olarak çözemediği görülmektedir. Bu kapsamda bilim insanlarını Türkiye'ye çekecek teşvik ya da tanıtım faaliyetlerinin ötesinde beyin göçüne neden olan yapısal sorunların çözülmesi gerektiği söylenebilir. Nitelikli işgücünde yüksek olan işsizlik, beyin göçüne neden olan faktörlerin başında gelmektedir. Bu kapsamda süregelen eğitim politikaları üzerine yeniden düşünülmesi gerektiği açıktır. Nitekim üniversitelerin niceliksel artışı, milyonlarca diplomalı genç nüfusu beraberinde getirmektedir. Üniversite giriş sınavı baraj puanlarının düşürülmesi, bölümlerin kontenjanlarının ülkemizin ihtiyaç duyduğunun çok üzerinde olması diplomalı genç sayısının fazla ancak nitelikli işsizliğin yüksek olduğu bir durum yaratmaktadır. Bu durumun sonucu olarak uzmanlık alanına uygun işler bulamayan ya da iş bulsa dahi düşük ücretlere çalışmaya zorlanan nitelikli genç nüfus, kariyer hedeflerini gerçekleştirmek üzere çareyi yurt dışına gitmekte bulmaktadır. Bu bağlamda beyin göçü probleminin çözülmesi için öncelikle mevcut eğitim politikalarının yeniden düzenlenmesi gerektiği düşünülmektedir. Bölümlerin mevcut kontenjanlarının ülkenin ihtiyaçları dahilinde yeniden düzenlenmesi ve baraj puanlarının yükseltilmesi durumunun diplomalı işsiz sayısını ve dolaylı olarak beyin göçünü azaltacağı düşünülebilir. Bununla birlikte beyin göçünün tek nedeni, ekonomik etmenler de değildir. Mevcut siyasi atmosfer de bireylerin göç etmelerinde etkilidir. Nitekim Tanrısevdi ve arkadaşlarının 2019 tarihli çalışmasında daha özgür ve hoşgörülü bir düşünce ve yaşam ortamından dolayı nitelikli bireylerin bu olanakları daha fazla sunan ülkelere göç ettikleri görülmüştür (Tanrısevdi vd. 2019, s. 153). Bu bağlamda nitelikli ve iyi eğitilmiş zihinlerin huzur içinde çalışacakları ve çalışmalarını özgürce icra edecekleri bir politik ortamın yaratılmasının beyin göçü probleminin çözümünü için önemli olduğu düşünülmektedir.

Etik Beyan

“Sosyal Problemler Sosyolojisi Perspektifinden Türkiye’de Beyin Göçü” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma, herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu çalışma, içerik analizi ve doküman incelemesine dayalı bir makale olduğundan etik kurul onayı koşulu gerektirmemektedir.

Çatışma Beyanı

Bu araştırma ile ilgili herhangi bir kişi ya da kurum arasında çıkar çatışması söz konusu değildir.

Kaynakça

- Ağca-Varoğlu, G. (2020). Almanya’da Yüksek Nitelikli Göçmenlerin Gündelik Hayat Deneyimleri ve Baş Etme Süreçleri. *Journal of Economy Culture and Society*, (62), 23-46.
- AK Parti. (2023). *Türkiye Yüzyılı İçin Doğru Adımlar Seçim Beyannamesi 2023*. Ankara.
- Babataş, G. (2007). Beyin Göçü ve Türkiye’nin Sosyo-Ekonomik Yapısının Beyin Göçüne Etkisi. *Öneri*, 263-266.
- Baş, H. (2022). Türkiye’de Sanal Beyin Göçü: Uzaktan Yurtdışına Çalışanların Deneyimleri Üzerine Nitel Bir Araştırma. *İktisat Dergisi - Istanbul Journal of Economics*, 72(2), 915-951.
- Başaran, F. (1972). Türkiye’de Beyin Göçü Sorunu. *Ankara Üniversitesi Dergisi*, 133-153.
- Best, J. (1987). Rhetoric in Claims-Making: Constructing the Missing Children Problem. *Social Problems*, 34(2), 101-121.
- Blumer, H. (1971). Social Problems as Collective Behavior. *Social Problems*, 18(3), 298-306.
- Bowen, G. A. (2009). Document Analysis as a Qualitative Research Method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40.
- Ceylan, A. (2021). Göç ve Siyasallaşma: Türkiye’de Beyin Göçü Tartışmalarının Siyasallaşması Gereçekleri Üzerine Bir İnceleme. *Memleket Siyaset Yönetim*, 16(15), 189-224.
- CHP. (2018). *Cumhuriyet Halk Partisi Bilim Platformu Politika Notları*.
- CHP. (2021). *Beyin Göçü Çalıştayı Raporu*.
- CHP. (2022, 05 12). *Fethi Açıkel: Hemsirelerimiz Arasında da Beyin Göçü Yaygınlaşıyor*. 15 Aralık 2023’de <https://chp.org.tr/haberler/fethi-acikel-hemsirelerimiz-arasında-da-beyin-gocu-yayginlasiyor> adresinden alındı.
- CHP, Deva Partisi, Demokrat Parti, Gelecek Parti, İyi Parti, Saadet Partisi. (2023). *Ortak Politikalar Mutabakat Metni*. Ankara.
- Çetinsaya, G. (2014). *Büyüme, Kalite, Uluslararasılaşma: Türkiye Yükseköğretimi İçin Bir Yol Haritası*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi.

- Dumitru, S. (2012). Skilled Migration: Who Should Pay for What? A Critique of the Bhagwati Tax. *Diversities*, 14(1), 9-24.
- DPT. (1973). Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı. 01 Ocak 2022 tarihinde https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Yeni-Strateji-ve-Kalkinma-Plani_Ucuncu-Bes-Yil_1973_1977.pdf adresinden erişildi.
- DPT. (1979). Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı. 01 Ocak 2022'de <http://www.sp.gov.tr/upload/xSPTemelBelge/files/tmApE+plan4.pdf> adresinden erişildi.
- DPT. (2000). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. 01 Ocak 2022'de https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Uzun_Vadeli_Strateji_ve_Sekizinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Planı-2001-2005.pdf adresinden erişildi.
- EGİAD. (2022). *İstifa Pandemisi ve Beyin Göçü Patronları Harekete Geçirdi*. 10 Aralık 2023 tarihinde <https://www.egiad.org.tr/istifa-pandemisi-beyin-gocu-patronlari-harekete-gecirdi/> adresinden erişildi.
- Elveren, A. Y. ve Toksöz, G. (2018). Türkiye'de Beyin Göçü Yazını ve Bir Alan Araştırması. E. Karadoğan, G. Yenimahalleli Yaşar, N. Dertli, Ö. Millioğulları Kaya, S. Kablay ve T. Akpınar (Ed.), *Gürhan Fişek'in İzinde Ortak Emek Ortak Eylem* içinde (ss. 191-215). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Erkal, M. (2011). Beyin Göçü. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, (18), 73-80.
- Freitas, A., Levatino, A. ve Pécoud, A. (2012). Introduction: New Perspectives on Skilled Migration. *Diversities*, 14(1), 1-8.
- Fuller, R. ve Myer, R. (1941). The Natural History of a Social Problem. *American Sociological Review*, 6(3), 320-329.
- Gökbayrak, Ş. (2008). Uluslararası Göç ve Kalkınma Tartışmaları: Beyin Göçü Üzerine Bir İnceleme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(3), 65-82.
- Hornell, H. (1923). What is a Social Problem?. *American Journal of Sociology*, 29(3), 345-352.
- Hürriyet. (2014). *Cumhurbaşkanı Erdoğan: Tersine Beyin Göçünü Hızlandıracağız*. 01 Ocak 2022 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/egitim/cumhurbaskani-erdogan-tersine-beyin-gocunu-hizlandiracagiz-27782085> adresinden alındı.
- Hürriyet. (2018). *6 Bin Türk Milyoner Göç Etti*. 14 Şubat 2024 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/yerel-haberler/istanbul/6-bin-turk-milyoner-goc-etti-40729088> adresinden erişildi.
- Hürriyet. (2019). *1 Yılda 100 Mühendis Hollanda'ya Göç Etti*. 12 Şubat 2024 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/1-yilda-100-muhendis-hollandaya-goc-etti-41072241> adresinden erişildi.
- Hürriyet. (2019). *CHP'li Ali Özcan'dan, Suriyelilere Vatandaşlık Verilmesine Tepki*. 14 Şubat 2024 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/yerel-haberler/istanbul/chpli-ali-ozcandan-suriyelilere-vatandaslik-40375640> adresinden erişildi.
- Hürriyet. (2023). *Bilimde de Zirveyi Hedefliyoruz*. 14 Şubat 2024 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/bilimde-de-zirveyi-hedefliyoruz-42382635> adresinden erişildi.

- İmeci, T. (2009). *Beyin Göçü ve Türkiye*. VI. Ulusal Aydınlatma Sempozyumu ve Sergisi.
- Kalkınma Bakanlığı. (2013). *Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı*. 1 Ocak 2022 tarihinde https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Onuncu_Kalkinma_Plani_Tanitim_Brosuru.pdf adresinden erişildi.
- Kalkınma Bakanlığı. (2015). *Yükseköğretimin Uluslararasılaşması Çerçevesinde Türk Üniversitelerinin Uluslararası Öğrenciler için Çekim Merkezi Haline Getirilmesi*.
- Kitsuse, J. ve Spector, M. (1973). Toward a Sociology of Social Problems: Social Conditions, Value Judgments, and Social Problems. *Social Problems*, 20(4), 407-419.
- Kornblum, W., Julian, J. ve Smith, C. D. (2002). *Social Problems*. United States: Pearson Education.
- Köser-Akçapar, S. (2006). Do Brains Really Going Down the Drain? *Revue européenne des migrations internationales*, (22), 79-107.
- Kuşçu, Z. (1979). *Yurtdışına Beyin Göçü*. Devlet Planlama Teşkilatı.
- Manis, J. G. (1974). The Concept of Social Problems: Vox Populi and Sociological Analysis. *Social Problems*, 21(3), 305-315.
- MEB. (2023). 2022 YLSY Yurtdışı Lisansüstü Eğitim Burs Başvuruları Başladı. 15 Aralık 2023 tarihinde <https://www.meb.gov.tr/2022-ylsy-yurt-disi-lisansustu-egitim-burs-basvurulari-basladi/haber/28035/tr#:~:text=BURS%20BAŞVURU LARI%20BAŞLADI-,2022%20YLSY%20YURT%20DIŞI%20LİSANSÜTÜ%20EĞİTİM%20BURS%20BAŞVURULARI%20BAŞLADI,yurt%20dışında%20lisansüstü%20öğrenim> adresinden erişildi.
- Medyaradar. (2023). 20 Ekim 2023 tarihinde <https://www.medyaradar.com/tirajlar> adresinden erişildi.
- Milliyet. (2016). Yıldırım: Ezber Bozacağız. 15 Şubat 2024 tarihinde <https://www.milliyet.com.tr/ekonomi/yildirim-ezber-bozacagiz-2266506> adresinden erişildi.
- Montoya, S. (2018). *From Brain Drain to Gain: The Benefits Arising from International Knowledge Networks*. 01 Ocak 2022 tarihinde <http://uis.unesco.org/en/blog/brain-drain-gain-benefits-arising-international-knowledge-networks,2018> adresinden erişildi.
- OECD. (01.01.2014). *This Edition of Migration Policy Debate*. 15 Aralık 2023 tarihinde <https://www.oecd.org/migration/mig/OECD%20Migration%20Policy%20Debates%20Numero%20pdf> adresinden erişildi.
- OECD. (30.12.2021). *International Migration Outlook 2021 Turkey*. 15 Aralık 2023 tarihinde https://read.oecdilibrary.org/social-issues-migration-health/international-migration-outlook-2021_c06dc331-en#page1 adresinden erişildi.
- OECD. (2023). *International Migration Outlook 2023*. 15 Aralık 2023'de <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/b0f40584->

en/1/3/6/38/index.html?itemId=/content/publication/b0f40584-en&_csp_=f32aa69b63450530407ffa5853cb88a4&itemIGO=occd&itemContentType=book adresinden erişildi.

- Oğuzkan, T. (1971). *Yurt Dışında Çalışan Doktorali Türkler: Türkiye'den Başka Ülkelere Yüksek Seviyede Eleman Göçü Üzerinde Bir Araştırma*. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Orhan, B. (2023). *Türkiye'den Almanya'ya Nitelikli Emek Göçünün Kesişimsel Analizi: 'Yeni Dalga' Örneği* (Basılmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sakarya.
- Patton, M. Q. (2015). *Qualitative Research & Evaluation Methods: Integrating Theory and Practice*. USA: Sage Publications.
- Pellegrino, A. (2001). Trends in Latin American Skilled Migration: "Brain Drain" or "Brain Exchange"? *International Migration*, 39(5), 111-132. doi:10.1111/1468-2435.00174
- Riaño, Y. (2012). The Invisibility of Family in Studies of Skilled Migration and Brain Drain. *Diversities*, 14(1), 25-44.
- Sabah. (2013). 248 Süper Beyin Geri Döndü. 15 Ekim 2023 tarihinde <https://www.sabah.com.tr/gundem/2013/05/06/248-super-beyin-geri-dondu> adresinden erişildi.
- Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Öneren-Şendil, Ç. ve Nas, E. (2012). Bir Araştırma Yöntemi Olarak Doküman Analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4(1), 227-250.
- Sunata, U. (2005). Türkiye'de(n) Gizli Beyin Göçü: "Hep-Gider-Ayaklık". *Toplum ve Bilim*, (104), 182-208.
- Sunata, U. (2014). Tersine Beyin Göçünde Sosyal Ağların Rolü: Türkiyeli Mühendislerin Almanya'dan Geriye Göç Deneyim ve Algıları. *Türk Psikoloji Yazıları*, 17(34), 85-96.
- Tanrısevdi, F., Durdu, İ. ve Tanrısevdi, A. (2019). Beyin Göçü Mü, Beyin Gücü Mü?. *Journal of Travel and Tourism Research*, (15), 133-158.
- Tansel, A. ve Güngör, N. D. (2006). Türkiye'den Yurt Dışına Beyin Göçü: Ampirik Bir Uygulama. *İktisat, İşletme ve Finans*, 21(246), 5-29.
- Taylor, C. F., Dirican, R. ve Kurt, W. D. (1968). *Health Manpower Planning in Turkey: An International Research Case Study*. Baltimore: John Hopkins Press.
- TBMM. (2013). 14 Ocak 2024 tarihinde <https://www.tbmm.gov.tr/Denetim/Gecmis-Donem-Yazili-Soru-Onergeleri-Sonuc> adresinden erişildi.
- TDK. (29.01.2021). 29 Ocak 2021 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişildi.
- TÜBİTAK. (2014). 01 Ocak 2022 tarihinde <https://tubitak.gov.tr/tr/duyuru/tersine-beyin-gocu-programi-2014-yili-yenilikleri> adresinden erişildi.
- TÜBİTAK. (2021). 17 Şubat 2024 tarihinde <https://tubitak.gov.tr/tr/haber/tubitaktan-tersine-beyin-gocu-icin-2-cagri> adresinden erişildi.
- TÜİK. (2019). *Uluslararası Göç İstatistikleri*.
- TÜİK. (2020). *Eğitim Harcamaları İstatistikleri*.
- TÜİK. (2021). *İşgücü İstatistikleri, Ekim 2021*.

- TÜİK. (2022). *Eğitim Harcamaları İstatistikleri 2022*. 15 Aralık 2023 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Egitim-Harcamalari-Istatistikleri-2022-49574> adresinden erişildi.
- TÜİK. (2023). *Uluslararası Göç İstatistikleri*. 15 Aralık 2023 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Uluslararası-Goc-Istatistikleri-2023-53544> adresinden erişildi.
- TÜİK. (2023). *İşgücü İstatistikleri*, Ağustos 2023. 15 Aralık 2023 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=%C4%B0%C5%9Fg%C3%BCc%C3%BC-%C4%B0statistikleri-2023-53521&dil=1> adresinden erişildi.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). On birinci Kalkınma Planı. 15 Ekim 2023 tarihinde https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Plani-2019-2023.pdf adresinden erişildi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

